

ANTONI M.ª RIGAU i RIGAU

El bateig de sang de Pere Alsius i Torrent

Pere Alsius i Torrent (1839-1915), nasqué i morí a Banyoles. Farmacèutic, naturalista, arqueòleg i historiador. Membre de les Reials Acadèmies d'Història i de Ciències, de Barcelona.

Descobridor, l'any 1887, de la famosa peça neandertalense, coneguda mundialment com a «mandíbula de Banyoles».

Autor de nombrosos treballs i llibres, destacant d'entre ells «Ensaig Històrich sobre la Vila de Banyoles».

Gairebé sense recórrer a la metàfora, podria dir-se'n bateig de sang del de Pere Alsius i Torrent, banyolí preclar, amb la biografia extractada del qual s'encapçalla aquest treball.

Fill d'una família d'apotecaris, arrelada a Banyoles des de molts anys, Pere Alsius vingué al món a les acaballes de la primera de les guerres carlistes.

Per uns apunts autobiogràfics avui extraviats, però dels que coneixem el text pel fet d'haver estat publicats uns anys després de la seva mort (1), sabem que va néixer «lo dia 15 d'agost de 1839 a mitja tarde i mentres passaba per la plassa la professó de la Mare de Déu, en lo trànzit de l'Assumpció».

Va ser batejat el dia següent a l'església parroquial de Santa Maria dels Turers. Consta així en el registre de la pròpia parròquia (2). Van ser padrins Pere Juncà i Mirambell i Rita Frigola i Mirambell, ambdós de Banyoles.

Ultra la reunió familiar que, com de costum, devia tenir lloc el mateix dia del bateig, el padrí volgué festejar amb un grup d'amics el feliç esdeveniment, en un marc i d'una manera certament ben banyolina; seguint un costum des de fa anys caigut ja en desús. Textualment ho relata el mateix Alsius: «...mon padrí convidà als seus joves companys a anar a la tarda següent, dia 17, a la font «Pudosa» a fer un petit refresch».

Aquesta senzilla expansió va ser l'esca que va encendre el foc d'una tragèdia que endolà la Vila per molts anys.

Abans d'entrar en matèria, Alsius utilitza en les esmentades notes –com fa quasi sempre en la seva obra narrativa i històrica– el preàmbul, el circumloqui –la marrada, diríem– que mai justifiquen els fets, però sovint solen aportar atenuants a les circumstàncies en que van desenvolupar-se. Malgrat –com en aquest cas que l'ateny tan de prop– l'acció esdevingui cruenta a dojo: *«Estavan llavors en plena guerra civil; los cristins i carlins se feyan una guerra a mort, no hi havia cuartel per ningú»*.

I així anaven les coses, tot i que quan «les morts de la Puda» (agost 1839) havien transcorregut més de dos anys des de que, oficialment almenys, havia començat a regir a Catalunya el «Conveni Elliot» pel que –com és sabut– carlins i cristins renunciaven a l'afusellament sistemàtic dels presoners. Però en més d'una ocasió –per una i altra banda– aquest pacte, que avui considerem bàsicament humanitari, va ser romput llastimosament. Per això el tan il·lustrat com benèvol historiador banyolí segueix dient: *«...qui queya en mans del contrari era mort, tant si era en acció de guerra, com si l'altre es trobava indefens»*.

Aquesta circumstància es donà en aquella «diada de dol per a tot Banyoles en general», segons la versió oficial cristina que coincideix amb la popular –que tinc recollida de relació oral– i amb la que Alsius deixà escrita: *«Mentres estaven a la font «pudosa» els joves companys de mon padrí, qui per una providencial i instantanea ocupació no pogué concórrer a aquella expansió d'amistat, encertá passar per allí un escamot de carlins, qui al reconeixer a la jovenalla de Banyoles (milicianos del Batalló de Nacionals d'aquesta Vila) encara que indefensos com estaven tiraren una descarga que ocasioná sis o vuit morts»*.

La imprecisió numèrica evidencia que Alsius, quan va redactar les ja tan esmentades notes –pocs anys abans de morir– no consultà altra font històrica que la del punyent record familiar que, durant tota la vida, va enterbolir tristament l'evocació del propi bateig.

Historiador meticulós, detallista en les descripcions i en les circumstàncies, aprofitador i filòsof de l'anècdota i del fet populars –com va ser Alsius i Torrent– sols en les senzilles notes que estem comentant fa troba referència expressa del seu «bateig de sang». En el seu «Ensaig Històric sobre la Vila de Banyolas» no en fa esment, ni tan sols en el capítol que justament titula *«Rápida mirada sobre la història contemporània»*, en el que condensa en deu planes escadusseres el període 1835-1890, tan prolífer en esdeveniments. Poden haver-hi

influit raons de perspectiva històrica —que el propi historiador al·lega— però resulta quasi evident que Alsius, en aquest cas, ultrapassà la seva habitual discreció i defugí —per motius de sentiment, de prudència o potser inclús de convivència— de deixar constància massa detallada dels fets que costaren la vida als amics del seu padrí.

Un altre historiador banyolí, Mn. Lluís Constans —com si volgués mantenir estès el tàcit vel que deixà al seu admirat antecessor, dedica exclusivament tres ratlles a l'episodi (3), que per error data el dia 18 d'agost. Precisa, però, exactament que els morts van ser set; xifra que es concreta en els comunicats militars cursats, que més avall comentarem.

La simplicitat de la ressenya d'Alsius dóna per cert que les víctimes van morir a causa d'una descàrrega inadvertida. Deixant de banda la migrada probabilitat d'aconseguir tan devastador resultat amb l'armament d'aquella època, dels escrits oficials es dedueix que els joves convidats al refresc van ser detinguts i acte seguit afusellats. En l'ofici que el Comandant Governador Interí adreça a «S.E. el Comandante General de la 3.ª División y de esta Provincia», es diu textualment: «...fueron asesinados por los rebeldes, después de haberlos cogido indefensos en el campo». (4). Reforça la suposició de l'afusellament el fet de no constar que hi haguessin ferits.

El Comandant d'Armes i el Comandant Governador Interí especifiquen que «se han llevado prisioneros a algunos otros que cogieron en aquellas inmediaciones». Es probable que el personal capturat pels carlins no pertanyés al convit i es tractés de pagesos que es trobaven treballant en els camps o bé d'empedernits bebedors d'aigua de la Fontpudosa.

Pot semblar inverossímil, però malgrat viure la Vila en peu de guerra amb guàrdia permanent en els portals i punts estratègics de les fortificacions encara es mantenia addicta la clientela d'escrufolosos, reumàtics i artrítics, del país o forasters, que confiaven la seva curació o millora a les aigües sulfuroses de Banyoles. Dels «partes» citats es desprèn que una patrulla de Milicians tenia expressament confiada l'escolta i custòdia de la malaltissa concurrència; comesa en la que no es van cobrir precisament de glòria. Transcrivim textualment: «...lleváronse prisioneros a otros, logrando salvarse la partida de movilizados que protegía a la gente que concurría a tomar aquella agua mineral».

Tot i que el Comandant d'Armes va ser requerit a donar «con toda brevedad relación nominal de los prisioneros, para dirigirse a S. E., como está mandado», no he aconseguit trobar còpia ni minuta de la llista exigida.

Sí, com és lògic, es coneixen els noms i filiació de les víctimes, enregistrats en el corresponent «Llibre d'Òbits», de la Parròquia de Santa Maria dels Turers, a Banyoles:

–Joaquim Prat Pujol, de 32 anys, fill de Geroni Prat (apotecari) i de M.ª Gràcia Pujol.

–Salvador Barcelò Soler, de 30 anys, fill de Josep i de Margarida.

–Joaquim Coll Rabassa, de 18 anys, fill de Pere i Maria.

–Esteve Adruhé Calsina, de 33 anys, fill de Pere i Maria.

–Melció Riera Congost, de 18 anys, fill de Vicens i de Josefa.

–Josep Ramió i Armadàs, de 44 anys, casat amb Teresa Arola, fill de Salvador i de Rosa.

–Vicens Soler Marsinllach, de 22 anys, fill de Josep i Teresa.

Tots set eren veïns de la Vila. Sis d'ells naturals de la mateixa i el restant, en Vicens Soler, ho era d'Olot. En cada una de les partides de defunció i enterrament, consta que «*no pudo recibir los Santos Sacramentos por haber sufrido muerte violenta*».

Sempre segons els comunicats castrenses, tres dels banyolins sacrificats pertanyien a les «*Milicias Nacionales de Infanteria*» y los demás eran hijos de familias distinguidas de la Villa».

La sorpresa va ocórrer, segons es desprèn d'un fragment d'un escrit del Comandant d'Armes tramès al Comandant Gobernador Interí, precisament «*a las seis de la tarde*». L'alarma va ser general a la Vila «*exasperando extremadamente al vecindario*». Ho reflexa dramàticament una nova comunicació de la Comandàcia, cursada a primeres hores del dia 18: «*Habiéndose observado durante la noche que no habían regresado algunos vecinos de la población, salióse esta mañana a practicar un reconocimíento y encontráronse siete cadáveres...*».

Essent tan escasses i fins avui pràcticament inèdites les referències documentals sobre aquest tràgic episodi, s'ha vingut suposant que va tenir per escenari el propi paratge del manantial, que en aquella època no estava encara emmarcat per la plaça elíptica –que data de 1852– i es reduïa a un tros de prat natural, centrat per una rústica pilastra, amb un canó que rajaba sobre un doll, contruïda l'any 1812. Gairebé es pot assegurar que no va ser en aquest paratge on van trobar-se els cadàvers.

Dos escrits particulars deixen clar que l'execució es va realitzar quan el grup tornava ja de la font; fos perquè donava ja per acabada la festa o per haver-se adonat del perill.

III ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

En una rància «Llibreta de Notas Familiars» (6) es llegeix la següent anotació: *«Morí Salvador Barceló als 17 de Agost de 1839. Fou dels set que mataran vinent de la Fontpudosa. Fou mort per la Dibisió de Falip de Bascara (?). Traquent del cor per una bala y morí luego. Déu lo tinga en la Gloria i habem fet los fonerals de 5 capellans».*

Idèntica referència al retorn cap a la Vila es troba en el cos d'una instància elevada a la Presidència de la Diputació per Salvador Ramió –pare de l'únic dels morts que consta que estava casat– en la que sol·licita se li permeti deixar el càrrec de Regidor, per causa de *«la muerte desastrosa de su hijo José Ramió, muerto indefenso a manos de los facciosos, el dia 17, viniendo del Paseo de la Fuente»* (7).

Per transmissió oral, cal dir que força imprecisa, des de molt jove identifico com a lloc de l'atac el punt de convergència del camí que ve de Guémol amb el Passeig o carretera; entre el puig que avui anomenem «d'en Colomer» (llavors dit «d'en Bassedas») i el de la Fontpudosa(8).

Els carlins, podrien haver vingut per aquell camí –un escamot almenys– sortint al pas dels banyolins que retornaven cap al Portal del carrer de Guémol, per on –feia poques hores– havien sortit alegs, desarmats i massa despreocupats. Quan ja no hi havia res a fer, tingué raó el Governador Interí escrivint: *«Nunca son bastantes las medidas de precaución y vigilancia en una fraticida lucha como la que nos aflige, Me he enterado con sentimiento...».*

Dóna una relativa verossimilitud a la localització suposada, la descripció del pla tàctic que el Sr. Governador exposa –«a posteriori»– i que, segons ell, *«sin duda hubiera evitado este deplorable acontecimiento».* Es basava, senzillament, *«en colocar un centinela de los Movilizados en la altura llamada «Puig d'en Bassedas», que media entre aquella Fuente y esa Villa, por ser punto desde donde podía descubrirse a bastante distancia a los asesinos».*

Els atacants actuaven a les ordres del «Cabecilla Felip», segons es llegeix en els comunicats que fragmentàriament es transcriuen. La llibreta dels Barceló sembla precisar que en Felip era de Bascara. Mossèn Constans l'anomena senzillament Ramon Felip. La premsa carlina –com veurem– li reconeix la graduació i el tractament de «Capitán Don Ramon Felip».

Segons la Comandància d'Armes de Banyoles, el «Cabecilla» comanava cent seixanta homes, quan va arribar als voltants de la Vila. (Potser alguns dels homes d'en Felip eren banyolins? Una resposta afirmativa donaria sentit a la frase d'Alsius quan diu, textualment, referint-se a l'escamot facciós: *«...qui al reconèixer a la jovenalla banyolina...»*).

Amb raó el Comandant Governador Interí estranya i lamenta la manca de vigilància *«ya que no se descubrieron al parecer desde esa Villa, sin embargo de que habian de pasar muy próximos a ella, respecto de que esa gavilla comió el mismo día en el Mesón de Orriols».*

Com diu objectivament Alsius, «*estaban llavors en plena guerra civil*» i allò que pels cristins va ser considerat i sofert com un covard assassinat, pels carlins de Berga es valorà –així és la guerra civil, massa ho sabem– com un bon servei. Llegim en les columnes de «EL RESTAURADOR CATALAN», òrgan oficial del carlisme a Catalunya, a la secció «Notícies de España», la gacetilla que informa sobre el fet que estem comentant: «*CATALUÑA. Por conducto fidedigno sabemos que el Capitán de Celadores Don Ramon Felip, pocos días hace mató con la gente de su mando algunos cristinos de Bañolas, de los principales de la población, cerca de la Fon pudosa*». (9).

* * *

La primera de les guerres carlines, aquesta que pot dir-se que s'estava apagant quan va néixer Alsius, deixà una caliuada de ressentiments i de rancúnies que va revifar-se fàcilment, amb el bufarut de les altres guerres de la mateixa sèrie que es van succeir.

Salvador Ramió –el regidor que va demanar relleu, en ocasió de la mort violenta del seu fill– que el deixà «*privado del báculo de su vejez, reducido a la horfandad en su negocio e imposibilitado por tanto de cuidar del Común*». arrodonia la seva instància clamant simptomàticament: «*No busca el exponente venganza: hay un Dios que lo es de las venganzas. No busca represalias: hay un Gobierno que las tiene prometidas...*».

Alsius –situant-se, en aquest cas, al marge de la història banyolina a quin cultiu tan devotament es dedicà– se sent i manifesta tan íntimament entroncat amb «els morts de la Fontpudosa» que acaba així la seva ressenya: «*En sufragi dels difunts d'aquest trist dia se celebrà en els successius anys una missa el dia de tal aniversari, fins que al anar-se extingint els testimonis presencials de tan luctuosa diada, jo'm vaig encarregar voluntariament de fer celebrar la missa de cap d'any que desitjo perpetuin mos successors...*».

«*Es espinós i delicat historiar los fets contemporanis, principalment en tota població reduhida*», diu el propi Alsius, quan en el seu «Ensaig Històrich...» (10) li correspon ressenyar i comentar succeïts relativament recents.

Malgrat haver transcorregut ja més de mig segle, seguia considerant matèria reservada la sagnant cloenda del seu bateig.

Allò que ell –indirecte i involuntari causant de l'episodi– volgué deixar inèdit, per delicadesa o per escrúpols d'objectivitat, jo he cregut interessant ressenyar-ho –ben segur sense una metodologia massa rigorosa– com una aportació més al coneixement i estudi de les guerres carlines a casa nostra i en recordança actualitzada del banyolí insigne que –entre els primers especialistes europeus– tan assenyalamment contribuí a la descoberta de la prehistòria ibèrica.

III ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

NOTES

- 1.- «Aigua Blanca» Revista farmacèutica; no havent-se pogut precisar el número, ni la data, en que s'hi van publicar els apunts autobiogràfics de Pere Alsius. El text íntegre dels mateixos va ser transcrit també en el Capítol I d'un treball universitari presentat (1960) per Pere Alsius i Malagelada, titolat «Biografia i Bibliografia de D. Pedro Alsius y Torrent». (Arxiu familiar Alsius, a Banyoles, lligall «Notes biogràfiques i necrològiques»).
- 2.- «Llibre de Baptismes 1839» (Arxiu de la Parròquia de Santa Maria dels Turers, a Banyoles).
- 3.- CONSTANS, Mn. Lluís. «Bañolas», Gráficas Granés, Canal, 12, Bañolas. MCMLI.
- 4.- Tots els fragments de textos castrenses, en castellà, s'han extret d'una minuta arxivada en el lligall VI, de «Noticias Históricas». (document 6). «Arxiu de la Ciutat». Pía Almoína. Banyoles.
- 5.- «Llibre d'Obits». Vol. VII (1839-1851). (Arxiu de la Parròquia de Santa Maria dels Turers, a Banyoles).
- 6.- «Llibreta de Notas Familiars» (Arxiu familiar de Pere Barceló i Boschmonar, de Banyoles).
- 7.- Instància relligada en el «Llibre d'Acords, 1839». (Arxiu de l'Ajuntament de Banyoles).
- 8.- Conversa tinguda entre Esteve Garganta, pagès banyolí del carrer del Canat i el meu avi patern Antoni Rigau, ambdós sobrepassant la vuitantena. Any 1930, aproximadament; en el camp que menava, en aquell paratge, en Garganta.
- 9.- «EL RESTAURADOR CATALÁN». N.º 343, martes 27 agosto, año 1839, página 1380. Editat a «la imprenta del Gobierno, por José Trullás. Berga»).
- 10.- ALSIUS TORRENT, Pere. «Ensaig Históric sobre la Vila de Banyolas» - Estampa de F. Mateu i Vilardell - 1895 - (2.ª edició). Pàg. 386.